De Dood in Kinderschoenen

Een educatief & artistiek project rond kindergraven

Vademecum bij de reizende expositie

I. Historisch didactische fototentoonstelling

1. Inleiding
2. Toelichtingthema's
3. Technische gegevens

II. Artistieke tentoonstelling

1. Inleiding
2. Toelichting kunstenaars
3. Technische gegevens

III. Bijkomende materialen

IV. Voorwaarden

V. Suggesties

De Dood in Kinderschoenen:
historisch-didactische fototentoonstelling

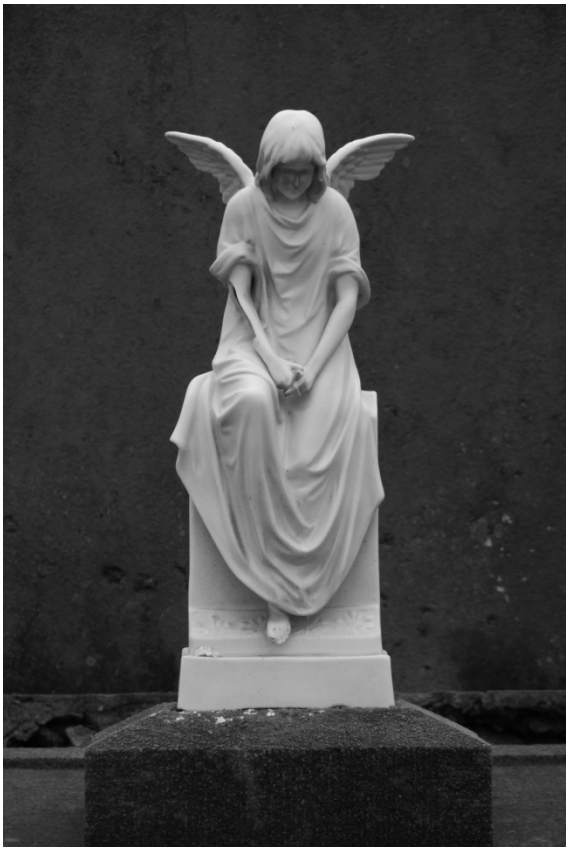

Een sobere, zwart-wit fototentoonstelling illustreert met thematisch gebundelde beelden enkele evoluties in onze rouwcultuur. Aan de hand van typische symbolen op kindergraven, grafschriften, portretten, e.d. worden tendensen als intimisering en secularisering bloot gelegd. Er is ook aandacht voor de groeiende erkenning van het belang van een waardig afscheid, zowel op juridisch als ritueel en funerair vlak.

Deze kernachtige expositie geeft een beeld van een onderkend, steeds evoluerend verhaal van rouw en afscheid. Ze wil zowel appreciatie van erfgoed aanwakkeren, als het maatschappelijk bewustzijn voeden.

Toelichting thema's

De thema's waarrond deze expositie zich opbouwt zijn:

- *Anonimiteit* De evolutie van anonieme of ontbrekende graven naar zeer persoonlijke graven voor kinderen. Vroeger werden kinderen vaak naamloos begraven. Zowel de heersende rouwcultuur als de wetgeving speelden daar een rol in. Soms werden ze zelfs zonder enig ritueel of gedenkplaats ter aarde besteld. De dood van een kind was dan misschien wel couranter en dus (misschien) minder onverwacht of tragisch, maar de aandacht voor de rouw was anderzijds zeer ondermaats. Men werd niet geacht er lang bij stil te staan. Nu is een tegengestelde beweging op gang gekomen die ook een inhaalmanoeuvre naar het verleden wil maken en collectieve gedenkstenen voorziet op plaatsen waar kinderen grafloos begraven zijn.
  Ook de wetgever krijgt aandacht voor de problematiek en heeft het mogelijk gemaakt dat doodgeboren kinderen een naam kunnen krijgen, en kinderen gestorven tijdens de zwangerschap een meer volwaardige vorm van lijkbezorging kunnen krijgen. Een nieuw fenomeen in deze context is de opkomst van *foetusweides*. In hun diverse uitvoeringen proberen zij een vorm te zoeken om onvoldragen kinderen een eigen plek te bieden.

- *Symboliek* Waar woorden te kort schieten, spreken beelden soms des te krachtiger. Ze kunnen meerdere betekenislagen in zich dragen en putten vaak uit een rijke traditie. Typische symboliek op kindergraven: de hand, de vlinder, de ballon, het lam,… We zien hier een verschuiving van symbolen met een sterke religieuze inslag, naar meer neutrale symbolen, vooral natuurelementen.
  Binnen deze symboliek is er afzonderlijk aandacht voor de beeldvorming van de dood: sporadisch vindt men afbeeldingen van de dood op graven, ook op die van kinderen. Meestal betreft het een engel die het kind teder wegleidt, maar ook de iconografie van de dood als rover komt voor. Deze beelden geven zeer krachtig uitdrukking aan de verschillende belevingen van afscheid.

- *Portret* Al eeuwenlang worden er portretten van allerlei aard gebruikt om de herinnering aan de dode levend te houden, en dit geldt zeker ook voor kindergraven. Enerzijds is er het fotografisch portret, anderzijds (en in onze streken iets zeldzamer) de sculptuur. Typerend voor kindergraven zijn afbeeldingen van het kind in vol ornaat (zondagskledij, lievelingsspeelgoed) die tegelijk charmerend en hartverscheurend zijn. Een ander fenomeen dat vooral op kindergraven voorkomt is de post mortem foto. Fotografie van overledenen was vanaf 1840 zeer gebruikelijk en zeker bij kinderen was dit relevant want soms bestond er nog geen enkele andere afbeelding. Op graven tot +/- 1970 tref je regelmatig nog post mortemfoto's aan, een verschijnsel dat ons nu eerder luguber voorkomt en een duidelijke kentering in opvattingen illustreert.

- *Graftekens* De vormgeving van graven is aan vele modes en tradities onderhevig. We zien kindergraven opduiken als een miniaturisering van klassieke grafvormen voor volwassenen. Anderzijds zien we ook een eigen vormentaal ontstaan (typische biscuit beeldjes, eigen gamma aan gietijzeren modellen, typische graftuintjes,…). Een bijzonder type van grafversiering zijn de kransdozen. West-Vlaanderen beschikt op dat vlak nog over uniek erfgoed.
  Ook de speelsheid van kindergraven (tekenfilmfiguren, speelgoed, …) neemt zienderogen toe. De erkenning van de kinderwereld heeft zich na lange tijd ook op de begraafplaats gemanifesteerd. Diverse begraafplaatsen hebben in dit kader ook een aangepaste aankleding van de kinderperken uitgewerkt.

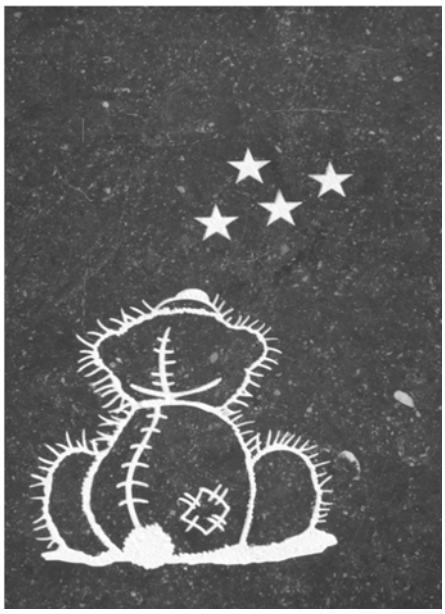

- *Grafschrift* Hoe persoonlijker en nadrukkelijker kinderen een plaats krijgen op de begraafplaats, hoe meer grafschriften voorkomen. Ook hierin zie je uiteenlopende opvattingen weerspiegeld, van berusting over grote ontzetting tot poëtisch verdriet. De intimisering en secularisering zijn merkbaar in hun evolutie. Een analyse legt verhalen van betekenisgeving en zoektochten naar troost bloot.
  Daarnaast is er ook aandacht voor de oorlog als specifieke doodsoorzaak en hoe dit vaak uitdrukkelijk vermeld wordt bij grafschriften.

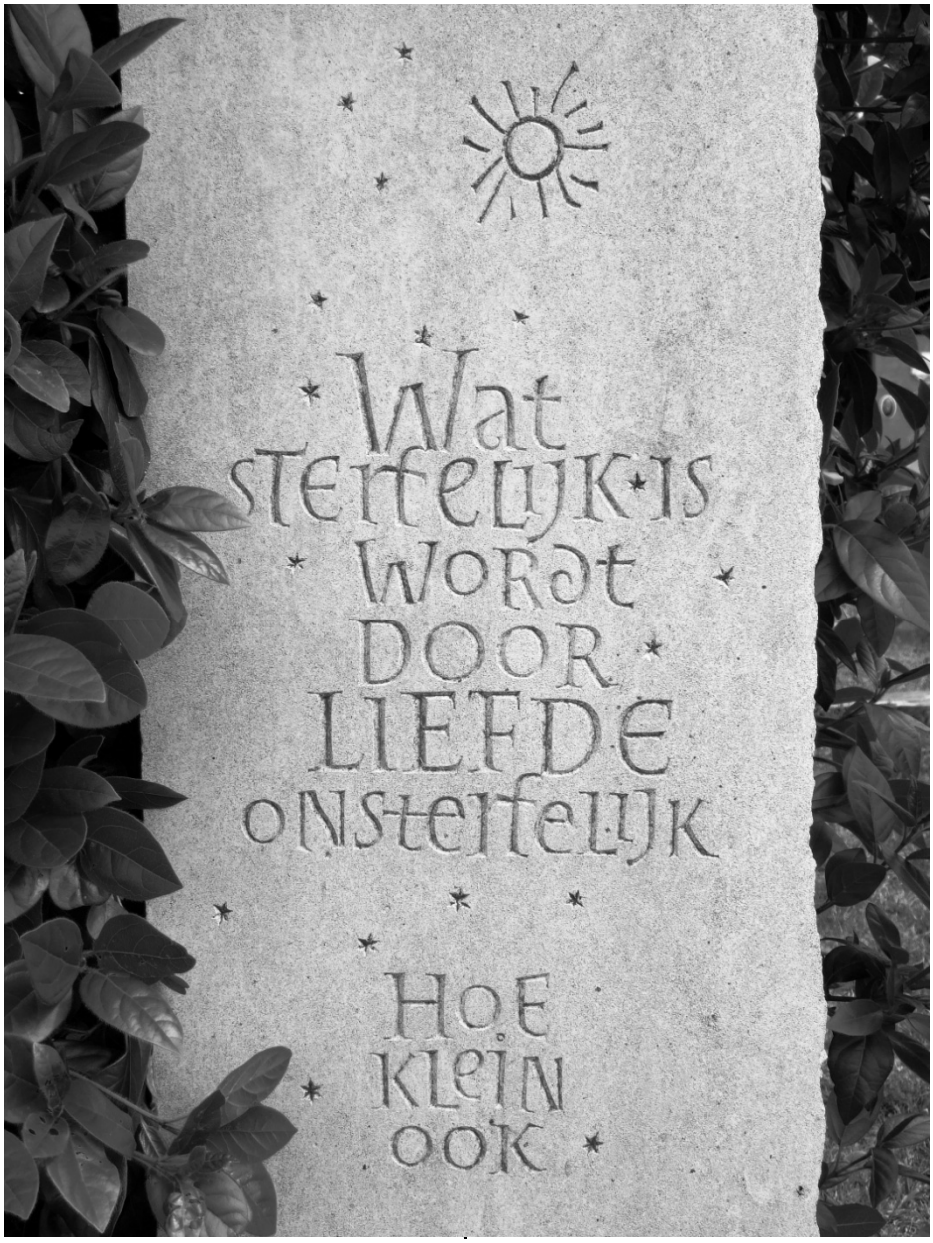

- *Interactie* Op de begraafplaats laten zich ook verschillende vormen van interactie met en tussen overledenen aflezen. Grafversiering illustreert hoe overleden kinderen nog bij feestdagen betrokken worden, hoe verjaardagen gevierd worden, e.d.
  Ook de totstandkoming en betekenis van graven wordt belicht met enkele voorbeelden. Het moeizame proces van wikken en wegen, van kiezen en zoeken dat achter een graf schuilgaat, wordt hierdoor geïllustreerd.

Technische gegevens

Deze expositie bestaat uit diverse gelijkvormige panelen uit forex met foto's erop gekleefd.
De achterzijde van de panelen is blanco.

De panelen zijn op de achterzijde voorzien van klittenband zodat ze kunnen opgehangen worden aan daartoe geschikte wandpanelen. Een ander ophangsysteem kan in overleg voorzien worden.

Bij 2 panelen met foto's rond betekenis, zijn de verhalen opgetekend rond de graven (overlijdensgeschiedenis, grafkeuze, symboliek van graf,…). Het betreft 6 verhalen op een A4 die tweemaal afgedrukt en gelamineerd zijn.

Twee folderhouders zijn beschikbaar voor de verhalen om zelfstandig te plaatsen met een voetje of om tegen een paneel op te hangen (zie voorbeeld).

Type	Inhoud	Materiaal	Afmeting cm	
Paneel openingstekst	Tekst	Forex	80/120	Verplicht bij elke ontlening
Sponsorpaneel	Tekst	Forex	80/120	Verplicht bij elke ontlening
Themapaneel ‘Anonimiteit’	Tekst	Forex	80/120	
Fotopaneel ‘Anonimiteit’	Foto’s	4 foto’s op forex	80/120	
Themapaneel ‘foetus’	Tekst	Forex	80/120	
Fotopaneel ‘foetus’	Foto’s	5 foto’s op forex	80/120	
Themapaneel ‘portret’	Tekst	Forex	80/120	
Fotopaneel ‘portretfoto’s’	Foto’s	12 foto’s op forex	80/120	
Fotopaneel ‘portretsculptuur’	Foto’s	3 foto’s op forex	80/120	
Fotopaneel ‘post mortemportret’	Foto’s	6 foto’s op forex	80/120	
Themapaneel ‘vormgeving’	Tekst	Forex	80/120	
Fotopaneel ‘speelsheid’	Foto’s	5 foto’s op forex	80/120	
Fotopaneel ‘overzicht’	Foto’s	1 foto op forex	80/120	
Fotopaneel ‘Sculpturen’	Foto’s	5 foto’s op forex	80/120	
Fotopaneel ‘typische grafvormen’	Foto’s	5 foto’s op forex	80/120	
Fotopaneel ‘kransdozen’	Foto’s	4 foto’s op forex	80/120	
Fotopaneel ‘bleedje’	Foto’s	Foto op forex	80/120	
Themapaneel ‘grafschriften’	Tekst	Forex	80/120	
Fotopaneel ‘religieuze opschriften’	Foto’s	4 foto’s op forex	80/120	
Fotopaneel ‘seculiere opschriften’	Foto’s	4 foto’s op forex	80/120	
Fotopaneel ‘seculiere opschriften’	Foto’s	19 foto’s op forex	80/120	
Fotopaneel ‘alles	Foto’s	1 foto op forex	80/120	

wat sterfelijk is…’			
Fotopaneel ‘oorlog’	Foto’s	5 foto’s op forex	80/120
Themapaneel ‘symboliek’	Tekst	Forex	80/120
Fotopaneel ‘symbolen’	Foto’s	10 foto’s op forex	80/120
Fotopaneel ‘Engel met kind’	Foto’s	foto op forex	80/120
Fotopaneel ‘Engel aan wieg’	Foto’s	foto op forex op forex	80/120
Fotopaneel ‘Engel met kind’ II	Foto’s	foto op forex	80/120
Fotopaneel Engel met 2 kinderen’	Foto’s	foto op forex	80/120
Fotopaneel ‘rover’	Foto’s	foto op forex	80/120
Themapaneel ‘betekenis & interactie’	Tekst	Forex	80/120
Fotopaneel ‘rituelen’	Foto’s	7 foto’s op forex	80/120
Fotopaneel ‘betekenis I’	Foto’s	5 foto’s op forex + tekst (A4 formaat)	80/120
Fotopaneel ‘betekenis II’	Foto’s	6 foto’s op forex + tekst (A4 formaat)	80/120

TOTAAL: 34
Tekstpanelen: 9
Fotopanelen: 25

Meer foto’s zijn beschikbaar, er werd slechts een selectie geëxposeerd. In overleg kan de opstelling nog aangepast worden. De eventuele kosten zijn dan voor de inrichtende partij.

De panelen worden bewaard en vervoerd in twee flight cases van formaat: 0,895 x 1.25 x 0.577 m. Deze koffers en panelen blijven steeds samen, dus u ontvangt het totale pakket, ook indien u niet alle panelen zal gebruiken.

De Dood in Kinderschoenen: Artistieke tentoonstelling

Gerenommeerd fotograaf Carl Uytterhaegen trok op zoek naar treffende en mooie beelden van kindergraven in de provincie. Het oeuvre van deze kunstenaar bestaat doorgaans uit zwart-wit fotografie, maar vanwege het thema brengt hij uitzonderlijk werken in kleur. Dat leverde 64 sprekende foto's op die de spil uitmaken van dit kunstzinnige luik.

Muzikant en componist Evan Roy presenteert een songscape *Zylse* in een luistermeubel ontworpen door mediakunstenaar Arjan Vanmeenen.

Studenten muziektherapie van LUCA school of arts, componeerden onder leiding van Martin Valcke een muziekstuk 'Met Lege Handen'.

Een poëtische bloemlezing rond het thema omkadert het geheel en slaat over de eeuwen heen een brug tussen getroffen nabestaanden.

Zo vinden *drie verschillende artistieke uitdrukkingsvormen* elkaar om een moeilijk te benaderen thema, zowel krachtig als ontroerend mooi weer te geven.

Toelichting bij kunstenaars

Carl Uytterhaegen kan terug kijken op een rijk gevulde carrière als docent aan K.A.S.K waar hij als een van de 'founding fathers' van de afdeling fotografie geldt. Onder zijn gedreven maar veeleisend oog werden tal van hedendaagse grote namen gevormd (Carl De Keyser, Patrick De Spiegelaere, Lieve Blancquaert,…). Zelf staat hij te boek als een veelzijdig, authentiek en compromisloos fotograaf. Zijn werk getuigt van sociale bewogenheid en eruditie, van oog voor detail en symboliek; van een geest die nooit stil valt maar tegelijk ook niet te beroerd is om vroegere projecten op te zoeken en te ontdekken hoe zij geëvolueerd zijn. Door de vele betekenislagen is zijn werk tijdloos en inspirerend. Zijn technisch hoogstaande en overwegend documentaire fotografie vangt de realiteit, maar knoopt er door de keuze en beeldvorming betekenis en vraagstelling aan vast. Of het nu gaat om graffitihartjes, begraafplaatsen of mijnwerkersgezinnen, met een meester als Carl Uytterhaegen ga je geen plaatjes kijken; je gaat op reis door de wereld buiten ons, binnen hem en binnen jezelf.

In het kader van 'De Dood in Kinderschoenen' brengt deze kunstenaar die bekend is om zijn zwart-wit oeuvre, uitzonderlijk werken in kleur. Dat levert sprekende en beklijvende beelden op. Kunst met een weerhaakje!

www.mydream.be

Evan Roy heeft er reeds een rijk en gediversifieerd muzikaal verleden op zitten met boeiende eigen projecten (Troissoeur, Hand Crafted…), gastoptredens en verschillende muziektheatervoorstellingen. Zijn meest recente werkvorm is TRIBE, de koepel waaronder hij zowel folkinvloeden, filmmuziek, ambient, postrock als elektronica verwerkt tot een hedendaagse performance. Hij werkte afgelopen jaren in alle stilte aan een soloproject dat zich muzikaal vertaalt in een reeks 'improsities', iets tussen compositie en improvisatie. De songscapes vormen een intieme ontmoeting, een klein verhaal van emoties maar zijn anderzijds ook rauw en doorleefd. Van singer-songwriting op viool tot klankexperimenten en poëtische Engelstalige songs… je wordt meegezogen in een muzikale roes.

Voor 'De Dood in Kinderschoenen' brengt Evan Roy zijn meeslepende en ontroerende compositie *Zylse*. Gedurende een klein half uur neemt dit muziekstuk u op sleeptouw voor een wonderlijke reis doorheen diverse gevoelslagen en ervaringen.
Het geluidsmeubel werd ontworpen door de beloftevolle mediakunstenaar Arjan Vanmeenen.

http://www.thetribesite.com
http://dreamcamera.be

LUCA-studenten Sara Galle, Karlien Raymakers, Klara Schouwaerts, Silke Van Nyvelseel, Marjolein Wagemans

De muziek werd geïmproviseerd/gecomponeerd door de vijf studentes van het voorlaatste jaar muziektherapie van LUCA tijdens de jaarlijkse projectweek improvisatie. Het onderwerp was 'het overlijden van een baby', waarbij de studentes van het begin af aan wisten dat ze hun muziek zouden spelen voor een publiek van ouders die een baby verloren hebben.
De muziek raakt diep. Vooral het feit dat de muziek zeer helder de stadia van verwachting, verlies, wanhoop en rouw representeert, maar eveneens troost biedt naar het einde toe.

Technische gegevens

De 66 foto's van Carl Uytterhaegen zijn gelijkvormig: formaat 24/30 cm, horizontaal. Ze werden geëxposeerd in op maat gemaakte kijkdozen, op tafels gepresenteerd. Deze dozen kunnen eveneens ontleend worden. Indien een andere toonwijze gewenst is, dient de organisator dient zelf een gepaste expositiewijze te voorzien (kaders, toonmeubel,…). *De kunstenaar zal wel steeds geraadpleegd moeten worden of hij de voorgestelde expositiewijze van zijn werk aanvaardt.*

Voorbeelden zijn te vinden in de bijlage 'Index Carl Uytterhaegen'

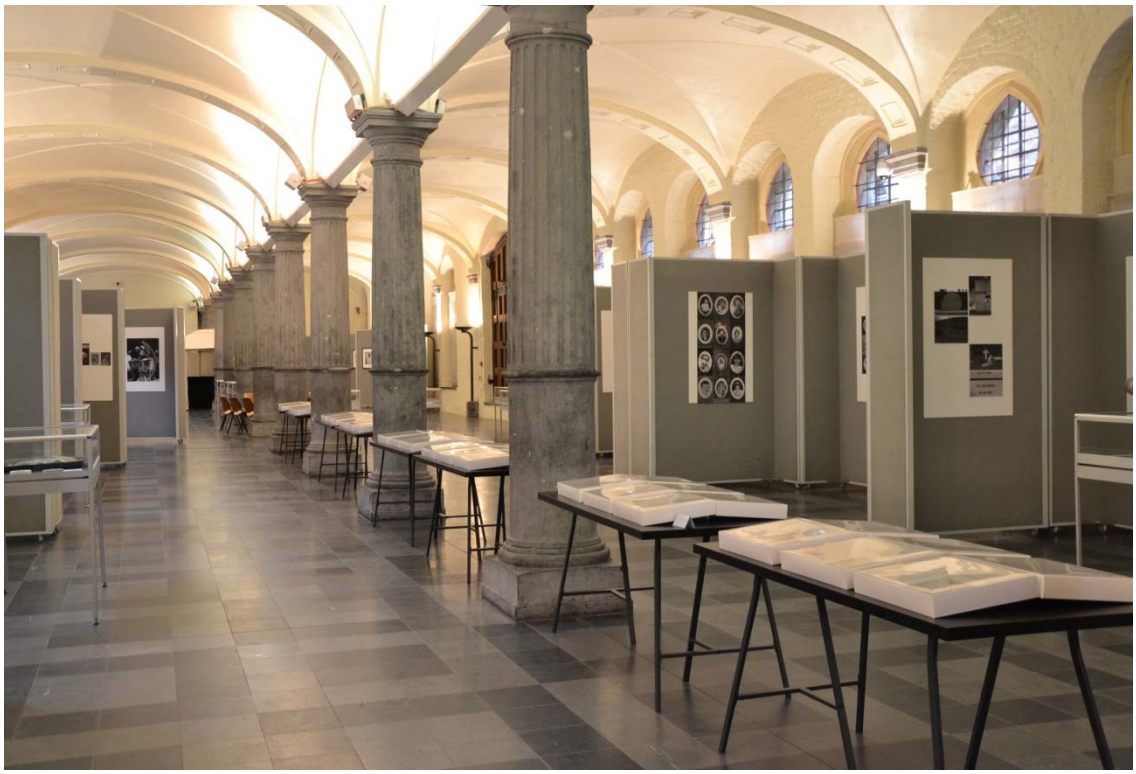

De muziek van Evan Roy is beschikbaar op CD*. Deze kunstenaar vraagt wel een vergoeding van* ***100€*** *per ontlening, ongeacht de duur van de bruikleen.*

Het luistermeubel van Arjan Vanmeenen waarin het muziekstuk werd gepresenteerd tijdens de originele expositie kan eventueel mee uitgeleend worden. Dit enkel op voorwaarde dat het op dat ogenblik nergens anders in gebruik is voor een werk van Arjan Vanmeenen zelf.
De installatie bestaat uit een driepikkel met elektrische aansluiting, met bovenaan drie koffertjes waarin discmans kunnen gestopt worden. Die worden aangesloten op hoofdtelefoons die naar buiten leiden.

De muziek 'Met Lege Handen' van LUCA school of arts kan gevraagd worden bij martin.valcke@skynet.be

Er is een oplijsting van relevante poëzie beschikbaar. Een aantal gedichten is rechtenvrij. Voor de recentere werken zal evenwel opnieuw toestemming tot gebruik moeten gevraagd worden aan de uitgever.

Bijkomende materialen

Voor de expositie werden materialen aangekocht of uitgewerkt, die eveneens kunnen uitgeleend worden. Het betreft:

- Een gastenboek bestaande uit stalen voet, enkele stalen 'stengels', vier vliegers met een gedicht van Ilse Rotsaert. De bedoeling is dat reacties als 'strikjes' worden vastgemaakt aan de 'stengels'. Basisplaat: 1200x450x100 [mm], massa: 30kg
  Stengels: 1700x100x100 [mm] (transportvolume voor alle stengels samen), massa: 12kg

- Elektrische kaarsjes waarvan 4 op batterijen en 8 met herlaadstation. Ze werden tijdens de expositie gebruikt om achter kalkpapiertjes met afdrukken van kinderportretten te branden. Men kan ze bv. ook achter kalkpapiertjes met gedichten plaatsen.

- Inkijkexemplaar van het boek 'De Dood in Kinderschoenen' (2011 Academia Press) dat verscheen bij de opening van de expositie en de thematiek verder uitwerkt op basis van de foto's.

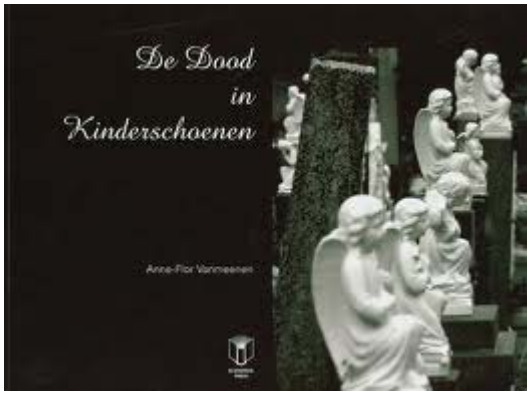

- Postkaarten met foto's van de expositie. Gratis mee te geven aan bezoekers. (Zolang de voorraad strekt)
- Ronde led-lampringen. Diameter 24 cm. Aan te sluiten op gewone netstroom met stopcontact. Ze werden gebruikt om poëzie in te presenteren.

- 6 tafelbladen bruinzwart. Lengte: 120 cm. Breedte: 60 cm.
- 12 schragen donkergrijs. Breedte: 60 cm. Diepte: 39 cm. Hoogte: 70 cm.
  Max. belasting: 50 kg

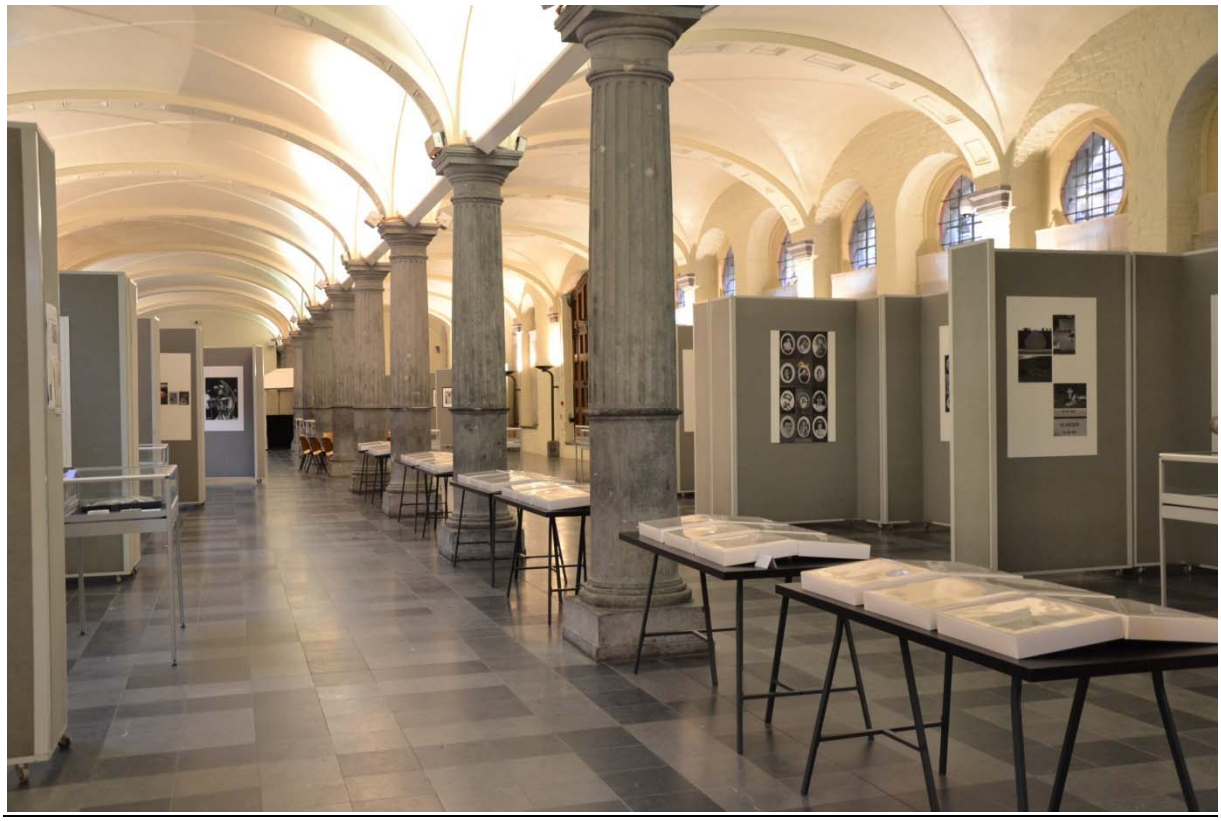

Voorwaarden

1. Alle materialen zoals beschreven in dit vademecum worden gratis uitgeleend, met uitzondering van het muziekstuk 'Zylse' (zie technische gegevens). Alle bijkomende kosten (transport, hulpstukken expositie,…) zijn voor de inrichtende partij.
2. Alle vormen van beschadiging en verlies van de materialen zullen vergoed moeten worden, wat de oorzaak ook zij. De inrichtende partij dient de materialen die hij wenst te ontlenen zelf te verzekeren. Een lijst van de waarde zal bezorgd worden op basis van de gekozen materialen ter ontlening.
3. huisvandeMens dient ten allen tijde als partner vermeld te worden op alle drukwerk en publicaties. Logo's in het gewenste bestandtype kunnen verkregen worden bij anneflor.vanmeenen@deMens.nu
4. Er kunnen foto's ter beschikking gesteld worden voor drukwerk en promotie. Ze kunnen gevraagd worden bij anneflor.vanmeenen@deMens.nu. De beeldrechten dienen steeds vermeld te worden.
5. Het is niet toegelaten om zonder toestemming de materialen aan te passen of te retoucheren.
6. Twee exemplaren van alle drukwerk dienen bezorgd te worden bij huisvandeMens, Jeruzalemstraat 51, 8000 Brugge.
7. Bij ontlenen en terugbrengen zullen de materialen samen gecontroleerd worden en wordt telkens een formulier ondertekend om de goede staat van de materialen te bevestigen.
8. De aanvraag tot ontlening kan gericht worden aan:

   anneflor.vanmeenen@deMens.nu
   huisvandeMens
   jeruzalemstraat 51
   8000 Brugge
   T 050 33 59 75

   U kan hier ook terecht met vragen, opmerkingen, e.d.

Suggestielijst

Enkele activiteiten die ingericht kunnen worden in het kader van deze expositie:
*: werden georganiseerd tijdens het project

- Getuigenissen van ouders die een kind verloren aan een verkeersongeval:
  Neem hiervoor contact op met Ouders van Verongelukte Kinderen, 02/ 421 65 86

- Voordrachten rond rouwen na verlies van een kind:*
  Gerke Verthriest, (rouw)therapeute en docente,
  Prijs afhankelijk van duur & type voordracht
  Contactgegevens: 0471/ 31 34 79 of verthriest.gerke@skynet.be

- Voordracht rond rouw na verlies van kind tijdens of voor de bevalling:*
  Christine Vercammen, auteur *Stille baby's*
  Prijs afhankelijk van duur & type voordracht
  Contactgegevens: christinevercammen@skynet.be

- Voordracht rond de thema's van de expositie:*
  Anne-Flor Vanmeenen, vrijzinnig humanistisch consulent, auteur *De Dood in Kinderschoenen*, 050/ 33 59 75, anneflor.vanmeenen@deMens.nu
  Duur & afbakening thema in onderlinge overeenstemming. Kosteloos

- Voordracht rond de rouw of rouw bij kinderen en jongeren:
  Anne-Flor Vanmeenen, vrijzinnig humanistisch consulent
  050/ 33 59 75, anneflor.vanmeenen@deMens.nu
  Duur & afbakening thema in onderlinge overeenstemming. Kosteloos

- Poëzieavond met gedichten rond het thema uit diverse periodes en stijlrichtingen, omkaderd door live cellomuziek. Duur: +/- 1 uur.*
  Mieke Felix, docente en zelfstandig woordkunstenaar, 120 €
  Wouter Vercruysse, zelfstandig cellist, 350€
  Muziek is wenselijk ter afwisseling maar een andere muzikant/ander instrument is uiteraard mogelijk.
  Voor alle info: Anne-Flor Vanmeenen, 050/ 33 59 75, anneflor.vanmeenen@demens.nu

- Vertelling 'Een noodlanding in de woestijn (en wat er daarna gebeurde)', een eigenzinnige bewerking van 'De Kleine Prins'. Duur +/- 1 uur. Zowel voor kinderen als volwassenen.
  Mieke Felix, docente en zelfstandig woordkunstenaar, 120 €
  miekefelix@pandora.be, 09 220 25 21, http://users.telenet.be/kahaani/big/bigindex.htm

- Theatermonoloog 'Mijn kleine tuin van Eden', een vader van een vermoorde dochter vertelt.
  Duur: 1u20. 300€ + transport, speelvoorwaarden op aanvraag
  Ronny Vandecandelaere, http://www.vdcmonoloog.be, info@vdcmonoloog.be

- Diverse films hebben het verlies van een kind als thema, een selectie recente films:
  Rabbit hole, 2010, 91 min., drama
  Regie: John Cameron Mitchell / Met: Nicole Kidman, Aaron Eckhart, Dianne Wiest
  http://www.imdb.com/title/tt0935075

Antichrist, 2009, 108 min., drama/thriller
Regie: Lars van Trier / Met: Willem Dafoe, Charlotte Gainsbourg
http://www.imdb.com/title/tt0870984

La Stanza del figlio, 2001, 99 min., drama
Regie: Nanni Moretti/ Met: Nanni Moretti, Laura Morante, …
http://www.imdb.com/title/tt0208990

The Broken Circle Breakdown, 2012, 111 min, drama
Regie: Felix Van Groeningen/ Met: Veerle Baetens, Johan Heldenberg
http://www.imdb.com/title/tt2024519/

82 days in april, 2012, 90 min, drama
Regie: Bart van den Brempt/ Met: Marc Peeters, Karen Vanparys
http://82dageninapril.be

Dit project is een initiatief van huisvandeMens Brugge.
Informatie over het project vind je ook op http://www.vrijzinnigwestvlaanderen.be/dood-in-kinderschoenen

De Oost-Vlaamse editie van dit project werd eerder bekroond met de provinciale cultuurprijs voor erfgoed.